

HUKUK SOSYOLOJİSİ

ÜNİTE 2

AHMET ERTÜRK

HUKUK SOSYOLOJİSİ

2.ÜNİTE

HUKUKUN TOPLUMSAL İŞLEVLER

A) HUKUKUN İŞLEVLERİNE GENEL BAKIŞ

- Hukuk, toplumların varlığını sürdürmelerine esas teşkil eden belirli işlevler görür.
- Hukuk her şeyden önce bir toplumun üyeleri arasındaki ilişkileri tanımlayarak hangi davranışlara ve etkinliklere izin verildiğini hangilerinin kapsam dışı bırakıldığını bildirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya katkıda bulunur.
- **Toplumsal bütünleşme:** Bir toplumsal grubun veya toplumun üretim yapısı kurumlarının ve değerlerinin birbiriyle tutarlı olması ve sürtüşmesiz işlenmesi
- Hukukun bir bütün olarak toplumun temel örgütlenmesine en önemli katkısı bireyler ve gruplar arası ilişkileri özellikle ve açıkça tanımlanmasıdır.
- Hukuk toplum hayatında meydana gelen sıkıntıları ve sorunları ortaya çıkar çıkmaz bilinçli insan müdahalesiyle düzenleme yeteneğine de sahiptir.
- Hukukun temel toplumsal işlevlerini Funk'tan hareketle şöyle sıralamak mümkündür:

1) Meşrulaştırma ve yasallaştırma:

- Hukukun işlevlerinden birisi hükümet veya yönetim organlarını yasal bir temele kavuşturmaktadır.
- Bu işlev yönetim organlarına siyasal meşruiyet sağlama ve yetkili kılma bakımından gerekli düzenlemelerin yapılması anlamına gelir.

2) İktidarı paylaşma:

- Hukukun bir diğer işlevi toplumdaki hükümet gücünü veya siyasal iktidarı paylaşmaktadır.
- Meşrulaştırma işlevi iktidar gücünü kullanan kişilerin eylemlerine meşru ve yasal bir temel kazandırırken iktidarın paylaşılması veya dağıtılması fonksiyonu hükmetmek gücünü gerçekten kimlerin veya hangi grupların kullanacağını belirler.

3) Toplumsal yaşamı düzenleme:

- Hukukun önemli bir işlevi de toplumsal ve bireysel etkileşimlere bir model veya çerçeve sağlayarak toplum hayatını düzenlemektir.
- Bu işlevin yerine getirilmesinde zorlamaya daha az ihtiyaç duyulur.
- Hukukun bu işlevi toplumun düzenlemesi organizasyon yaratma toplumsal ilişkileri çerçeveleme gibi farklı terimlerle de dile getirilir.

4) Toplumsal kontrolü sağlama:

- Toplumsal barış ve düzeni sürdürebilmek için zorlama ve zorlama tehdidiyle toplumun üyelerini kontrol altına almak da hukukun temel işlevlerindendir.

- Hukuk toplumdaki potansiyel çatışmalarla ilgilenir ve bunları gerçek bir toplumsal barışın engelleri olmaktan çıkarır.
- Bu işlevin yerine getirilmesinde ceza hukukun önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

5) Uyuşmazlıkları çözme ve adalet dağıtma:

- Hukukun kontrol fonksiyonu daha çok çatışmaların ve ihtilafların ortaya çıkmasını önlemeye yönelirken; hukukun bu işlevi meydana geldikten sonra çatışmaları çözmek ihtilafları gidermek ve herkese hakkı olanı vererek adalet dağıtmaya dönüktür.
- Amaç toplumsal barışı ve düzeni sürdürmekte ziyade bozulan düzenleyici çerçeveyi onarıp eski haline getirmektir.

6) Toplum veya bireyleri değiştirme:

- Hukukun önemli bir fonksiyonu da belli bir toplumda bilinçli insan eliyle değişimin bir aracı olarak hizmet görmektir.

B) TOPLUMSAL DÜZEN VE HUKUK

- Toplum birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içinde olan insan birlikteliklerinin bir bütünü olarak tanımlanabilir.
- Toplum oluşturulan bu birliktelikler oldukça heterojen bir görünüm sunarlar.
- Üstelik bu birliktelikler devlet veya ulus sınırlarının ötesine taşan özellikler de gösterirler.
- Söz konusu birliktelikler belli bir toplum içindeki aileler, toplumsal gruplar toplumsal tabaka ve sınıflar, dinsel cemaatler ve mesleki toplumlardan devletler topluluğuna kadar uzanan çok geniş bir yelpaze oldukça farklı niteliklerde de olabilirler.
- Toplumsal grupların ve birlikteliklerin oluşum sürecinde insan etkileşimleriyle hayat bulan değerler, inançlar, kanaatler, normlar, statü ve roller büyük bir öneme sahiptir.
- Statü insanların toplum içindeki yerini ifade eden bir kavramdır.
- Kişilerin toplum içindeki hangi rolleri oynayacağını belirleyen statüler iki şekilde elde edilir.
- Bunlar edinilmiş statüler ve kazanılmış statüler denir.
- **Edinilmiş statü**, kişilerin yetenek ve becerilerine bakmadan ve onların bir çabası olmadan kendileri dışındaki faktörler tarafından sağlanır. Yani kişi doğumuyla cinsiyetiyle veya yaşıyla ilgili olarak bu statüyü elde eder. Yaşlı, genç, kadın, erkek, siyah, beyaz gibi bir konuma sahip olmak bu tür statüye örnek verebiliriz.
- **Kazanılmış statü**, anne, baba, devlet memuru, gibi kişilerin kendi çabaları sonucu elde ettikleri pozisyonudur.
- Bir toplumda farklı statülere bağlı olarak toplumsal değerler ve normlar çerçevesinde şekillenen roller arasında ilişkilerin oluşturduğu sisteme **toplumsal etkileşim sistemi** denir.

- Roller kişilerin grubun etkileşim sistemi içinde tuttıkları mevkiye göre mevkiler de kişisel özelliklere ve toplumsal faaliyetlere göre dağıtılır.
- **Bürokratik örgüt:** Belli amaçlar için kurulmuş önceden belirlenmiş ve açıkça tanımlanmış kurallar çerçevesinde işleye hiyerarşik yapılı örgüt.
- **Hiyerarşi:** Belli bir örgütsel yapı içinde bulunan kimlerin diğerlerine göre mevki ve rütbe bakımından üstlük veya astlık konumunda bulundukları örgütlenme biçimi.
- Kodifiye edilmiş hukuksal normlar sistemi her statüden ne tür görev veya rol beklendiğini ve bunların nasıl yerine getirilmesi gerektiğini gösterir.
- Sosyolojinin kurucularından Durkheim hukukun toplumsal hayatta bir toplumsal bütünleşme mekanizması olarak görür.
- Durkheim için hukuk ve ahlak ayrılmaz.
- Toplumsal düzenin sağlanmasında “kültür” de etkili ve önemli bir faktördür.
- Kültür belli bir toplumdaki insanların kendi etkilerinin organize etmek için yarattıkları muhafaza ettikleri ve kullandıkları bir anlamlı semboller sistemidir.
- Bir kaynak olarak kültür insanlara anlam yüklü sembolleri, bilgi ve hünerleri muhafaza etmek ve aktarmak için birçok olanak sağlar
- Bunlardan en önemlilerinden biri “dil” dir.

C) TOPLUMSAL KONTROL VE HUKUK

- **Toplumsal kontrol** kişilerin ya da toplumsal grupların toplumsal düzenin gereklerine uygun biçimde davranmalarını sağlamaya yönelik düzenlemeleri ifade eden bir kavramdır.
- **Toplumsal kontrol**, grup veya toplumun kişinin davranışlarını sınırlandırması ve bu sınırlandırma yoluyla toplumsal değerleri ve normları benimsemesinin sağlanması demektir.
- **Toplumsal kontrol** mekanizması sayesinde kişiler toplumun ortak değer ve kurallarına uygun davranışlarda bulunmaya zorlanmış olurlar.
- Toplumsal kontrol süreci genellikle çok da farkında olmaksızın sessiz sedasız gerçekleşir.
- Toplumsal kontrol baskısını açık bir şekilde hissetmek için normun kısıtlı şekilde ihlali yeterli olur.
- Değerler nelerin iyi, güzel ve doğru; nelerin kötü, çirkin ve yanlış olduğunu gösteren ölçütlerdir.
- Değerler, kişisel ve toplumsal yaşamın düzenini sağlamak amacıyla normlara dönüşümler.
- Toplumsal değerler daha geniş kapsamlı ve soyut; toplumsal normlar ise daha dar kapsamlı değişken ve somuttur.
- Değerler normların oluşması için genel çerçeve niteliğindedir.
- Değerlerin toplumsal hayatta etkinlik kazanmaları normlar sayesinde mümkün olur.

- Normatif: İnsan ilişkilerini ve davranışlarını toplumsal bir ideale degere ve norma göre düzenleme bir standart oluşturma.
- Toplumsal kurallar toplum içindeki davranışlarımızın nasıl olacağını hususunda bir takım direktifler içerir; emir ve yasaklar koyarak neleri yapmak ve nelerden kaçınmak zorunda olduğumuzu bildirir. Böylece toplum yaşamına düzen ve istikrar getirir.
- İçeriklerine göre yaptırımlar; Fiziki yaptırımlar, ekonomik ve toplumsal yaptırımlar olarak üç gruba ayrılır:

1) Fiziki yaptırımlar: olumsuz yönde uygulandıklarında, gözaltına alınma, tutuklanma, ceza evine gönderilme, dayak yeme ve ölüme mahkûm edilme gibi flekillerde görünür. Olumlu yönde uygulandıklarında ise, en güzel yiyecekler, gezme dolaflma özgürlüğü, masrafı karşılanan tatiller ve hediyeler gibi

2) Ekonomik yaptırımlar: para cezası, tazminat ödeme, mala el konulması, ekonomik boykot, iften çıkarılma, terfinin geri alınması gibi olumsuz flekillerin yanında; taltif, prim, terfi, edebiyat, bilim ve spor ödülleri gibi olumlu yaptırımları içerir.

3) Toplumsal yaptırımlar: ise; grup dışına atma, aforoz etme, karantinaya alma, kınama, ayıplama, alay etme gibi olumsuz; toplumsal saygınlık, madalya, nişan ile taltif, plaketle onore, ün kazanma, anılma, özel bir çevreden itibar görme gibi olumlu örnekler verilebilir.

➤ Yaptırımları uygulanış biçimlerine göre de üç gruba ayrılabiliriz; hukuksal yaptırımlar, yaygın toplumsal yaptırımlar ve psikolojik yaptırımlar olarak.

a) Hukuksal yaptırımlar; toplumsal bakımdan düzenlenmiş yaptırımlardır. Toplum tarafından bazı grup, kurum ve kifiilere, normlara uygun bir biçimde davranılıp davranılmadığını saptama ve buna göre gereken yaptırımları uygulama yetkisinin verilmesiyle anlam kazanır. Mahkemeler, ceza evleri ve karakollar gibi örgütsel yapılar ile hâkimler, polisler, jandarmalar ve gardiyanlar gibi kişiler, kurallara uyulması sağlayacak yetkilerle donatılmıştır. Bu tür yaptırımların arkasında devletin örgütlü gücü vardır.

b) Yaygın toplumsal yaptırımlar; doğrudan doğruya grubun kendisi tarafından, araya birtakım kurum ya da kişiler girmeksizin uygular. Linç etme, öldürme, hırpalama, kulak bükme, ekonomik boykot, ihraç, küçümseme gibi olumsuz; kutlanma, başarı ve ün kazanma gibi olumlu durumlar bu tür yaptırımlar arasında yer alır.

c) Psikolojik yaptırımlar; kişiye başkaları tarafından uygulanmaz. Kişi bir anlamda kendini cezalandırır. Suçluluk duygusu ve pişmanlık, bu tür yaptırımların olumsuz; hoşnut olma ve mutluluk duyma ise olumlu yönleridir. Yaygın toplumsal yaptırımlar ile hukuksal yaptırımları, bir diğer kişi, grup veya örgüt uygularken, psikolojik yaptırımları kişinin kendisi uygular. Kişiler, benimsedikleri ortak normlara uydukları zaman huzur duyarlar. Bu normlara aykırı davrandıklarında ise, pişmanlık duygusuna kapılırlar.

➤ Turner'den hareketle esas olarak şu beş mekanizma söz edebiliriz.

➤ **a) toplumsallaşma, b) toplumsal yaptırımlar, c) grup baskısı, d) örgütsel kapama ve sınırlandırma e) kurumsallaşma.**

➤ Buraya kadar anlatılanlardan toplumsal kontrol kavramının esas olarak iki temel anlamda kullanıldığı söylenebilir:

1) Toplumun kendini düzenleme kapasitesi olarak toplumsal düzene katkıda bulunan ve toplum halinde yaşayan kimseleri uyum göstermeye yönelten tüm düzenlemeleri ve uygulamaları ifade eder.

2) Bireylerin toplumsal yaşama uyum sürecinde gösterdikleri sapkın davranışları tanımlamak veya bu tür davranışları nitelendirmek üzere başvurulan bir terime işaret eder.

- Toplumsal kontrolü, daha çok topluma uyum gösterme süreci olarak ele alanlar, toplumsallaşma sürecini temel bir toplumsal kontrol mekanizması olarak görürler.
- Toplumsal kontrolü, sapkın davranışlara karşı gösterilen toplumsal tepki veya uyumlulaştırma süreci olarak görenler ise, toplumsal kurallar ve kurumlar yoluyla sağlanmaya çalışılan uyum sürecinde “cebr”in ya da “zor”un rolünü vurgularlar. İlk yaklaşım, vurguyu daha ziyade değerlerin ve normların içselleştirilmesi sürecine koyarken; ikinci yaklaşım, resmî örgütler ve hukuk kuralları aracılığı ile uygulanan dışsal baskıyı öne çıkarır.
- Durkheim, sapkın olarak kınanan veya cezalandırılan davranışların, gerçekten toplumun uyumlu bütünlüğünü sürdürmeye katkıda bulunacağını ileri sürerek bu katkıları şöyle sıralar:

a) Sapkın davranış, kültürel değerleri ve normları doğrulayıp teyit eder. Neyin yanlış olduğunu tanımlamaksızın doğrunun ne olduğunu bilemeyiz. Şeytan ya da kötü olmaksızın iyi olamaz, suç olmaksızın adalet olamaz. Ahlakiliği tanımlamak ve sürdürmek için sapkın davranışa ihtiyaç duyulur.

b) Sapkın davranış, ahlaki sınırları açıklığa kavuşturur. Herhangi bir kuralın ihlâl edildiğini görmedikçe o kuralın ne olduğunu gerçekten bilemeyiz. Sapkın davranış, toplumların iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasında net bir ayırım yapmasına imkân verir. Bu hususta herhangi bir net ve açık ayırım yoksa, toplum kuralsızlık veya anomi mağduru haline gelir.

c) Sapkın davranış, grup dayanışmasını güçlendirir. Bir kimse, önemli bir sapkın eylem yapmaya teşebbüs ettiğinde, diğerleri kolektif bir öfkeyle tepki gösterirler. Sapkına karşı gösterilen bu tepki, onları birbirine bağlayan ahlaki bağları bir kez daha hatırlatıp teyit etmiş olur.

d) Sapkın davranış, aynı zamanda toplumsal değişmeyi teşvik eder. Bir toplumsal kuralı ihlâl eden kimse, aslında ihlâl edilen kuralın nihayetinde önemli olup olmadığı hususunda bizi endişeye sürükler. Bütün sapkınlar, ahlaki sınırları zorlayarak statükoya alternatifler sunarlar. Ayrıca, bugünün sapkınlığını yarının ahlakiliği olabilir; otoriter veya totaliter rejimlerde siyasi suçlu olarak hapisanelere kapatılanların, rejim ve anlayış değişikliğine bağlı olarak salıverilerek toplumda saygın kimse olarak karşılık görmelerinde olduğu gibi. Sapkın davranış, toplumsal bakımdan yararlıdır. Çünkü o, bir yandan bize normal olduğumuzu hatırlatırken diğer yandan kimin farklı ve sapkın olduğunu ortaya koyar.

SON